

NAHÇIVAN'DA ESKİ TÜRK İNANÇLARININ İZLERİ (AĞAÇ KÜLTÜ)

İnanç, her halkın tarihi, kültürü, özü ve milli varlığıdır. Bugünkü Türk dünyasını temsil eden halkların soy kütüğünde de tek kültür, tek inanç sistemi mevcut olmuştur. Bu amiller büyük Türk dünyasının tarihi birlik ve bütünlüğünün çok dikkate değer göstergelerdir. Ne yazık ki Sovyetler Birliği döneminde Türklüğün bu çok önemli konuları göz ardı edilmiş, bu toplumda Türk dünyasının manevi ve kültürel birliğine darbe vurmak, onu planlı şekilde dağıtmak amacı güdülmüştür. Bununla ilgili olarak büyük önder M. K. Atatürk'ün daha 1933'de 10. Yıl Nutku'nda söylediği şu cümleler bugün için de güncelliğini korumaktadır: "Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağım kimse bugünden kestiremez. Parçalanabilir, Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir...Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır?manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür...İnanç bir köprüdür...Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz" (ATATÜRK, 1985: C. 2).

Bizim kanımızca Türk dünyası ile ilgilenen bilim adamları bu nutukta vurgulanan problemlerden hareketle yola çıkmalıdırlar.

Bu bakımdan Türk dünyasının kültür birliğini günümüze kadar taşıyan amillerden biri onun inanç sistemidir. Eski Türk inançları günümüz Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarında, folklorunda, maneviyatta, toplumun günlük hayatında bazen aynı, bazen değişik şekillerde izlerini saklamaktadır.

İslam'dan, Maniheizmden, Budizm'den önce Türklerin en eski dini ne olmuştur? Bu konu tartışmalıdır. Bazıları daha Göktürk devleti zamanında Türklerin şamanist olduklarını iddia ediyorlar (KALAFAT, 1995:13). Diğer bir kısım Türklerde gök tanrı dininin mevcutluğu ve bunun yanı sıra diğer dinlerin etkisinin olduğu, bulunduğu kanaatındadırlar (TANYU, 1985), (KAFESOĞLU, 1980), (ÖGEL:115), (ERÖZ, 1992), (YILDIRIM, 1991, c.2: 351-353). G. Dörfer bu kanaatadır ki, eski Türk dini üç tabakaya ayrılabilir: totemizm,

Doç. Dr. Ebülfez Kulu AMANOĞLU

Nahçıvan Devlet. Ü. Öğr. Üyesi

şamanizm, tanrıcılık (DOERFER, 1965: 580).

Bizim kanımıza göre mitolojik malzeme ve kaynaklara bakılırsa şamanizm unsurlarının da içinde olmasına rağmen eski Türk dini tanrıcılık olmuştur. Bu dini tasavvura göre Tengri her şeyin üstündedir; o yaratıcı, kılıcı, kut, güç, ülük ve bilik verici yüce varlıktır. Bu inanç sisteminde Tengri merkez olmak üzere çevreyi onun yarattığı yardımcı ve koruyucu iyeler almaktadır. Adı geçen sistem içinde iyeler gök ve yer iyeleri olmakla ikiye ayrılmaktadır. Gök, güneş, ay, yıldızlar gök iyelerinden sayılıyor. Yer iyeleri de kendiliğinden ikiye ayrılmıştır:

1. Taş, kaya, tepe ve dağ, yer, su, ağaç, orman iyeleri;

2. Ev, ocak, od/ateş iyeleri (KALAFAT:3-4), (ARAZ, 1995:4-5).

Görüldüğü üzere eski Türk inanç sistemi içinde ağaç kültü önemli yer tutmaktadır. Bu eski Göktürk ve Uygurların hayatından alınmış örnek ve kaynaklarda da tespit olunmuştur. Mesela, eski Türklerde Ötüken ormanının dünyanın merkezi ve kutsal sayılması rastgele değildir. İşte bu yüzden ki, Göktürk devletinin hükümdarı Bilge Kağan Kültigin yazıtında Türk milletine Ötüken ormanında oturmayı yavsiye eder. Çünkü burada oturursa o mutlu olacaktır. Bunun dışında Uygurların Türeyiş Efsanesi'nde ağacın beş çocuk doğurması olayı da dikkat çekicidir. Bu çocuklardan biri Uygur Devleti'nin başına geçmiş, onun 3. Hükümdarı olmuş Böğü Kağan'dır. Ağaca inanış faktına "Divanü-lügat-it-Türk"de (II. yy.), "Kutadgu Bilig"de (II. yy.), "Manas" destanında tez-tez rastlıyoruz, "dede Korkut" kitabında, bu destanın mitolojik özellikleri içinde ağaç motifi birinci sıradadır. Hatta Cengiz Han'ın ünlü yardımcılarından birinin ismi Kara Yiğaç Buyruk olmuştur (ÖGEL, 1993: 88) Sümerlerde de ağaca inanış önemli yer tutuyor. Öyle ki, "Bilgamış" destanında ormanın kutsal olduğu belirtiliyor. Bu ormanda biten sidir ağacını kesmek suç sayılıyor (BİLGAMIŞ DESTANI, 1985: 42-57).

2. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nde Ağaçla İlgili Kutsal Yerler

Bu bölgede ağaç motifi halkın yaşamında ve inanışlarında önemli yer tutar. Rahmetli Prof. Dr. B. Ögelin bu konudaki şu düşünceleri çok ilgi çekicidir: "Konuyu ilk önce gerçek hayattan alıp, ondan sonra mitolojiye gidelim. Mitoloji de ger-

çek hayatta görülen ve yaşananların duygulaştırılması ve kişileştirilmesidir. Türklerin yaşayışı ile yola çıkma metoduyla Türk mitolojisi motiflerini bulup kurabiliriz. Anadolu köylerinde de her evin önünde veya bahçesinde bir ulu ağaç vardır. Bunlar evin süsü ve duygusudur. Pınar ile ağaç da birbirini tamamlayan iki motif olmuştur...Bizde artık bu ağaçların din ve mitoloji manaları kalmamıştır. Ancak bu ağaçlar bizim, ailemizin, evimizin, soyumuzun en değerli hatıralarıdır...Türklerdeki ağaç sevgisi ile saygısını her zaman tapınma ile yorumlamak doğru değildir. Tapınma belki Oğuzlarda saygıya dönüşüyordu" (ÖGEL: 468, 480).

Gerçekten ağaç kültü Sibiry Türklerinin inanç sisteminde mitolojik özelliklerini daha fazla şekilde saklamış, çağdaş Oğuzlarda ise ağaç kültürünün mitolojik özellikleri çoğu zaman ağaca saygı ile birikmiş, kavuşmuştur. Bu belirtilen nedenlerden dolayı Nahçıvan bölgesinde, bu eski yerleşim mintikasında ağaçlar hem saygıya, hem mitolojik özelliklere sahiptir. Yani ağacın gölgesi, serinliği, nimeti olduğu için ona geleneksel saygı gösterilir. Bunun yanı sıra, burada eski Türk inançlarının izlerini halen taşımakta olan kutsal ağaçlar da mevcudiyetini sürdürmektedir. Bunlar bilhassa geleneksel Türk inanç sistemi içinde yer almaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde özellikle ardıç, karaağaç, çınar, çalı, dut, söğüt, iğde, dağdağan, mermerik, yemşan, elma, kuşburnu, bizmut vs. ağaçların kutsallığına inanılmaktadır. Bu ağaçların bazıları ile ilgili olan yarıtlar, adak-ziyaret yerleri hakkında burada ayrıntılı bilgi vermek istiyoruz.

I. Şerur ilçesi Tenenem köyünden 8 km uzaklıkta Ocak dağında, dağın zirvesinde bulunan tek ardıç ağacı yöre halkı tarafından ziyaret yeri sayılıyor. Ağacın çevresine taş yığılmıştır. Ziyaret edenler onun dallarına bez sarar, bu kutsal ağacın onlara mutluluk getireceğine inanır, onun üzerine para vb. eşyalar bırakıp giderler.

Şerur ilçesinde Babeki köyünde, merkezde asırlık üç koskoca karaağaç kutsallığı ile yöre halkının her zaman dikkatini çekmektedir. Bu ağaçları kesmek, onlara zarar vermek günah sayılır. Şöyle bir inanç var ki, bu ağaçlara zarar veren kişi hayır görmez, onun ailesinde bir afet baş gösterir. Yine aynı ilçenin şimdi boşalmış Danzik köyü yakınında Karaağaç isimli adak yeri, piri vardır.

Bu pir ve oradaki kutsal ağaçlar yöre halkı tarafından ziyaret ediliyor. Söz gelişi bu ilçede (şimdi Sederek ilçesi hududunda) Karaağaç isimli köyün mevcut olması da rasgele sayılamaz. Bu ilçede dut ağacının da kutsallığına inanç vardır. Celilkent köyündeki (eski ismi Baş Noraşen), derekent köyünde yarıda bulunan dut ağaçları yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

Çalı ağacı da bu bölgede, ilçede kutsal ağaçlardan biri gibi ziyaret ediliyor. Şerur ilçesinin Tenenem köyünün 4. Kilometresinde Demilere giden yolun üstünde Salatın piri, yatır denilen kutsal mekanda karaçalı ağacı ziyaret ediliyor. Ağacın etrafına taş dizilmiş. Bu tek, yalnız ağacı daha çok çocuğu olmayanlar, niyet tutup ziyaret ediyorlar. Dallarına çeşitli renklerde bez, paçavra sarıyorlar. Bunun yanı sıra söz konusu Tenenem köyünde Pir Süleyman yatır vardır. Bu yatırda kutsal mezar mevcuttur. Avlusunda dut ağacı vardır. Yatırın tavan, çatısında kümbetinde, onun üstünde muhteşem çalı ağacı bitmiştir. Buraya merdivenle çıkıp, o kutsal ağaca bez, paçavra sarıyorlar. Kutsal ağaca niyet ediyorlar.

2. Babek ilçesi. Bu bölgede Kahap köyü yakınında asırlık kutsal yerlerden biri Eshabül-kehf abidesi çok meşhurdur. Bilim dünyasında 10 kadar Eshabül-kehf isimli bu tür kutsal abide bellidir. Susuz bir alanda yerleşen bu abidenin dağın başında olan kısmı Cennet Bağı ismini taşımaktadır. Çünkü bu susuz alanda birkaç ağaç, ayrıca kutsal sayılan dağdağan ağacı bitmiştir. Bu ağaç ziyaretçileri tarafından ziyaret edilerek; bez, paçavra sarılıyor. Şunu de belirtelim ki, Nahçıvan bölgesinde bu ağacın dalları nazarlık gibi de geniş şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra abidenin giriş kısmında kıtmır isimli kurumuş bir ağaç vardır. Ravilerin söylemesine göre Dağyınus Kralın zulmünden kaçıp kurtularak burada barınmak isteyenlerin beraberinde Kıtmır ismini taşıyan bir köpek de varmış. Çoban asasını ağacın bulunduğu toprağa dikmiş ve köpeği de o ağaca bağlamış. Bu yüzden o ağaç kutsal sayılmış.

Söz gelişi dağdağan ağacına inanılmasına, onun kutsal sayılmasına Anadolu Elazığ ilinde, Harput'da da rastlıyoruz (ARAZ: 59).

Babek ilçesinin eski Bulkan köyü civarında Hezretabbas bağı denilen bir ziyaret yeri de vardır. Bu kutsal sayılan bağda dut, iğde ağaçları devamlı

olarak yöre halkı tarafından ziyaret ediliyor.

3. Culfa ilçesinde ağaç kültü ile ilgili adak yerleri. Almemmet yatır (12. yy.) Camaldın köyü yakınındadır. Burada kutsal bir mezar vardır. Aynı zamanda yatırın arazisinde yöre halkının kutsallığına inandığı üç dut ağacı vardır. Buradaki inanışa göre, asırlık bu ağaçları kesmek günahdır. Ağaç kutsal olduğundan dolayı temiz olmayan insanı da yanına yaklaştırmaz, üzerine kim çıksa üzerinden atar.

Milax köyü yakınında "Camus (manda) reddi" denilen bir adak yeri var. Yöre halkı buradaki kutsal saydıkları mermerik ağacının insanlara yardımcı olduğuna inanıyorlar. Buraya çoğu zaman çocuğu olmayanlar niyet edip geliyorlar. Ağacın dallarına kendi elbiselerinden kestikleri bir parçayı bağlarlar. Buraya koyun, kuzu adak-niyaz ederler.

4. Ordubad ilçesinde ağaç kültü ile ilgili adak yerleri. Ordubad ilçesinde en etkili, kutsal sayılan Nüsnüs köyü yakınındaki ardıç ağacından oluşan "Yalgız ağaç" denilen yatırdır. Bu tek ardıç ağacı yüksek bir kayanın üzerinde bitmiştir. Etrafında ot, bitki yoktur. Ağacın boyu 3 metredir. Dalları köye doğru uzanmaktadır. Ağacın susuz bir mekanda, taşın üstünde bitmesi de mucize eseri sayılmaktadır. Tek ağaç her zaman yeşildir, ne kuruyor, ne soluyor, ne kılığı değişiyor. Yöre halkının inancına göre, bu ağacın yaprağına do kunmak, onu koparmak günahdır, yoksa ağacın iyisi o adamın cezasını verir. Ağacın dallarını kırandan kan aktığım söylüyorlar. Buraya bu ağaçtan yardım, şifa, uzaklarda olan yakını bulmak ve çocuk edinmek için her türlü niyet edilip ziyarete geliniyor. Onun dallarına muhtelif renklerde çeşitli bez ve paçavra bağlanıyor. Bu ağaca kurban vs. adak adıyorlar, nezir deyorlar, koyun-kuzu kurban kesiyorlar.

Ardıç ağacına inanış eski geleneklere dayanıyor. Mesela, tercüme öreneği olmasına rağmen, Tebabete Zait R. Arat'ın yayınladığı eski Uygur yazıtlarında ardıç tohumunun ilaç olarak kullanılması belirtiliyor (RAHMETİ: 177). Bu ağacın kutsallığı Anadolu'da Sivas, Elazığ, Siirt, Tunceli Adıyaman, Erzurum vs. gibi illerde daha çok değerlendiriliyor ve büyük öneme sahiptir (KALAFAT: 57), (ÖZEN, 1996: 37), (ARAZ: 58). Ardıç ağacı ile ilgili "Divanı lugat-it-türk"de yer adının kullanılması da rasgele değildir (DİVANU-

LUGAT-it-türk, 1987: 95). Ardiç ağacının Türk dünyasının çeşitli coğrafyalarında yaygın olmasının ve kutsal sayılmasının nedenini Dr. Y. Kalafat şöyle yorumluyor: "Sibiryaya Türkleri arasında arzın tam ortasında göğe doğru uzanan ulu bir ağaç vardı. Bu ulu çam ağacı Tenri Ülgenin bulunduğu yere kadar uzanır. Türk inancında dünyanın merkezi Ötüken yış olduğuna göre, atalarımızın tasavvurunda da bu ağaç orada idi. Ulu ağaçların (çam, ardiç, kayın) bu ağaca nisbetle ıduk sayılıp hizmet görmesi aynı zamanda Tengriye gösterilen hürmetin de bir işareti sayılsa gerek (KALAFAT: 57).

Aşağı Aza köyünün uç kısmında, çıkışında Aras nehri ile yüz yüze tepe üstünde, üzerinde "Cındali pir" denilen bir yatır, adak yeri vardır. Bazıları buna "kindeli pir" de demektedir. Pir, yatır tek bir dağdağan ağacından oluşmaktadır. Bu ağacın beş-altı adımında bir mezar vardır. Burada bir yiğidin defin bulunduğu söylenmektedir. Aynı zamanda burada, üstünde yazı hak olunmuş bir taş vardır. Derler ki, bu burada bir yiğidin yatmasının işaretidir. Ancak yalnızca ağaç ziyaret edilir. Yöre insanı bu ağacı ziyaret ederek ona secde edip, kurban kesiyor, nezir edilen parça elbise ağacın altına bırakılıyor. Çeşitli parçalar ağacın dallarına asılıyor. Bu yüzden azen uzaktan ağacın yaprakları bile görünmüyor. Belki bu vesile ile burası "Cındarlı pir" diye adlandırılmıştır? Tivi köyündeki pirden de, yatırda da dağdağan ağacı var, o da ziyaret edilip bez asılıyor.

Keleki köyü yakınında da mermerik ağacı kutsal sayılıyor, ziyaret ediliyor. Söz gelişi Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde kutsal sayılan ağaçlara bez, çaput bağlanıyor, çeşit çeşit renkte çaputlar. Mesela, Doğu Türkistan'da ağaçlara bağlanan paçavraların her birinin renginin göğün ve dünyanın yönleri ile alakalı olması inanışı vardır. Ayrıca bu renkli bezler, çaputlar kutsallaştırılan muhtelif nesnelere birer semboldür (ÖGEL, 1987: 95).

Çınar ağacı ve ona bağlı inançlar Ordubad ilçesinde daha yaygındır. Bu ilçenin birçok köylerinde muhteşem asırlık çınar ağaçları yükselmektedir. Bu çınarlara saygı vardır. Bu özelliğe Ordubad merkez, Venend, Yukarı Eylis köylerinde rastladık. Söz gelişi kutsal çınar ağaçlarına inanış Doğu Anadolu'da daha yaygındır (ÖZEN: 227).

Ordubad ilçesinin Düylün köyündeki yatırda

da yemşan ağacı kutsal sayılıyor, ziyaret ediliyor, bez bağlanıyor.

5. Şahbuz İlçesinde Ağaç Kültü İle ilgili Adak Yerleri

Bu ilçede ağaçla ilgili yatırlar, kutsal mekanlar, ziyaret yerleri şunlardır: I) Dede Maksut piri; II) Söğütlü piri; III) Garip piri; IV) Karaağaç piri.

Dede Maksut piri Kent Şahbuz köyü civarında Şahbuz çölünde, Merelik gölünden yukardadır. Burada bir seyidin mezarı var. Arazisi ormanlıktır. Burada iğde, hemersun, itburnu, çöl armudu ağaçları vardır. En eski zamanda burasının iğdelik olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda mezarın yanında bir kuru ağaç vardır. Onun yanında da yabancı armut ağacı. İnsanlar buraya gelerek niyet ederler, ağaca bez, yaylık (keleşay) bağlarlar, altına para atarlar. Çoğu zaman ağacı ziyaret edenler niyet ederek ağacın altına buğday atarlar, buğday göverdiğinde niyetinin, dileğinin kabul olduğunu düşünürler.

"Söyütlü pir" Kent Şahbuz köyünün Teze gala denilen kalesinin aşağı kısmındadır. Kalenin dibindeki muhteşem söğüt ağacı kutsal sayılmakta ve ziyaret edilerek; dallarına bez, yaylık asılıyor. Ağacı kesmek, dallarını kırmak günah sayılıyor.

"Gerip piri" Şahbuz ilçe merkezi ile Kent Şahbuz köyü arasındaki arazide, Yeni kent yakındır. Buradaki yalnız, tek bir yabancı armut ağacı kutsal sayılıyor ve çocuk dileyenler burayı ziyaret ediyorlar. Ağacın bir dalında üzerine parça çekilmiş bir tahta beşik (nenni) asılmıştır. Eğer burayı ziyaret eden gelin ağaca yaklaştığında beşik yırgalanıyorsa onun çocuğu olacak, yok yırgalanmazsa çocuğu olamayacağı anlamına geliyor. Bu ağaca da niyet edip çeşitli eşyalar, bez bağlıyorlar.

Söz gelişi aynı olay, yani kutsal ağaçtan beşik asmak inanışına, aynı şekilde Anadolu'da Elazığ ili Harput ilçesinde de rast ediyoruz (ARAZ: 59).

Kent Şahbuz köyü yakınındaki Karaağaç pirinde de kutsal ağaç ziyaret edilmektedir.

Nahçıvan'daki ağaçla ilgili adak yerlerinin makalemizdeki listesinden belli oluyor ki burada ağaç motifi önemli bir olaydır. Tek ağaç motifi mitoloji uzmanlarının da dikkatini çekmiş, bu konunun yorumlanması doğrultusunda onlar çaba göstermişlerdir. B. Ögel bu konuya temas etmiştir:

"Biz araştırıcılara yol gösterebilmek için bir örnek sunacağız. Burhan Haldun dağında tek bir ağaç vardır. Çingiz Han bu ağacın altına gömülmesini istemişti. Ölüminden sonra o bu ağacın altında gömüldü. Ağacın çevresinde de sık bir orman yetişti...Çingiz Han bir savaşta bu dağa sığınarak kurtulmuştu. Bundan dolayı dağı selamlamış ve kurban sunmuştu (ÖGEL: 471).

3. Nahçıvan ve Yöresinde Ağaç Kültüne Bağlı Efsane ve İnanışlar

1. Ordubad ilçesi Nüsnüs köyü civarındaki "Yalnız Ağaç"la ilgili derlediğimiz efsane: Derler ki buarada bir fakirin evinde güzel bir kız varmış. Bir taraftan gelen elçiler bir taraftan da "yok" cevabını alıp kör-peşiman geri dönerlermiş. Var devletine güvenen bir zengin de bu kapıdan yok cevabını alır. Öfkesinden yanıp yakılan adam yemin eder ki, bu içi böyle bırakmayacak. Kızın oturduğu köye saldırı düzenlerler. Kız bunu duyunca dağlara çıkar, zengin adamın adamları onu takibe koyulurlar. Zengin adamın attığı ok kızı yaralar. Bu köyün yukarısındaki dağın üstünde kız görülür ki yürüyemiyor, her tarafı kaniyor. Kız "ya meded" deyip, Allah'tan dilek diliyor. Bütün adamların gözü önünde kız bir anda ağaca dönüşüyor. İşte bu yalnız ağaç o kızdır...

2. Culfa ilçesi Milax köyü civarında kutsal nermerik ağacı ile ilgili efsane: Bir köylünün çocuğu olmuyormuş. O bu mermerik ağacım ziyaret eder, niyet eder ki, iki çocuğu birbirinin yüzünü görürse çocuğunun birini getirip bu pirde (yatırda) kurban sunacak. Kişinin niyeti kabul görür, ikinci oğlu dünyaya gelir. O sözünü tutar, ilk oğlunu bu yatırda kurban sunmak için getirir. Bıçağı alıp çocuğun başını kesmek ister. Tam o an gök gürleyerek her taraf karanlığa gömülür. Göz gözü görmez. Ağacın dibinde bir camus (manda) peyda olur. Kişi camusun başını o taşın üzerine koyup keser. Keserken camusun bir ayağının izi (reddi) taşın üzerine düşer. Bu yüzden, o zamandan beri bu yatır "Camış reddi" (Camuş izi) olarak bilinir.

3. şahbuz ilçesindeki "Söyüdü pir"le ilgili derlediğimiz efsane: Eski zamanlarda bu kent şahbuz yakınında Teze gala denilen yerde bir pınar varmış (şimdi de mevcut). Yad, yağıtlar bu yöreye saldırır. İnsanlar kaleye sığınır. Bir gelin kaleden aşağıya inip pınardan su almaya

gelir. Hava sok sıcakmış. O Allah'a yalvarır: Ya Allah bize bir ağaç gönder, gölgesi olsun, serin olsun. O böyle söyleyerek hayata veda eder. Sabahleyin halk uykudan kalktığında gördüklerine inanamaz. Kalenin dibinde muhteşem bir söğüt ağacı yükselmekte. O gelini de o ağacı dibine defin ediyorlar. Bu ağaç bu yüzden kutsal sayılıp ziyaret ediliyor.

4. şahbuz ilçesinde Gerip piri hakkında: Bir yolcu hanımı ile yola çıkar. Bir tek ağaca rastlarlar, onun altında gecelerler. Hanımın evinde bebese hastadır. O Allah'a dua ediyor: Allahım bana bir yol göster, kurtar, hiç olmazsa bebemi son nefesinde göreyim. Bu sözden sonra göğün yüzü süt gibi ağarıyor. Ağaçtan bir armut koparak yere düşerek hanımın önüne yuvarlanıyor. Hanım o armudu takip ederek beladan kurtuluyorlar ve evlerine yetişiyorlar. Bu yüzden bu tek ağaç Gerib pir olarak adlanıyor ve ziyaret ediliyor.

5. şahbuz ilçesinde "Karaağaç piri" hakkında: Gedirgum bayramı imiş. Bu bayram gününde her kes kalbinde bir dilekle niyet edermiş. Saf, pak bir gelin gece yarısı evden çıkar. Onun çocuğu olmamış. Akli başından gitmiş yolda yürürken, birden başını kaldırdığında kendini yüce bir karaağacın altında görüyor. Bu ağaç öylesine yüksek imiş ki, gelin başını yukarı kaldırdığında baş örtüsü yere düşüyormuş. O yaylığı (baş örtüsü) yerden alır, yüreğinden onu ağacın başına bağlamak geçiyor. Düşünüyor ki, eğer bu yaylığı oraya bağlarsa dileği, niyeti gerçek olur. Başım kaldırdığında gözlerine inanmıyor; ağaç ona doğru eğilmiş. Gelin yaylığı ağaca bağlıyor ve evine dönüyor. Sabahleyin halk karaağacın başında bir yaylık olduğunu görüyor. Gelin olayı herkese anlatıyor. Kimse ona inanmıyor, hatta onla alay ediyorlar. Ama bir yıldan sonra gelinin bir çocuğu dünyaya geliyor.

Deyimler, inanışlar:

Derler ki bir tarafı yanmış ağacı dışarıdan avluya getirirsen zarar görürsün.

Bir genç bir kıızı istediğinde kızın avlusundan bir taş getirip bir ağacın haçasına koyarlar, eğer ağaç barlı olursa kıızı istemeye giderler.

Novruzda ilahır günü yıl tevhit olursa derler ki söğütler dallarım yere vurur, bunu kim görürse o niyetine ulaşır.

Ordubad'da derler ki çınar ve incir ağaçları-

nı kırmak günahıdır.

Bir nazarcı varmış. Onun da onunla yola gitmeyen bir komşusu varmış. Komşununun de iyi bir öküzü varmış. Komşu anlıyor ki, nazarcı onun öküzünü nazarlayacak. Bu yüzden öküzün boyunduruğunu dağdağan ağacından yapar. Bir gün o yer suluyorken nazarcı gelir, öküzü nazarlar, ama ona bir kötülüğü dokunmaz. Ne kadar orada bekleyip öküze baksa bir şey yapamaz. Sonuçta komşusu söyler ki, lanet gözüne, çık get, bir şey yapamayacaksın, çünkü boyunduruk dağdağandır.

Eshabüş-kaht abidesindeki Kıtırmır ağacı hakkında rivayet: Dağyunusun zulmünden kaçanlara birlikte bir de bir çoban idi. Bir de görseler onun köpeği de onların peşinden geliyor. Ne kadar çaba gösterecek köpek dönmüyor. Taşla köpeğin bacaklarını kırıyorlar ve yollarına devam ediyorlar. Bakıyorlar ki köpek yine sürüne sürüne onların arkasından geliyor. Onu öldürüp yamaca gömüyorlar. Çoban çomağım, ağacını da mezarın üzerine saplıyor. Derler ki, çomak, ağaç yavaş

yavaş yeşerir, büyük bir ağaç olur. El arasında Gıtırmır adlandırılan bu ağaç şimdi kutsal sayılarak ziyaret ediliyor.

Dağdağan taşı kutsaldır. Yumru içi deşik olur. Onu hayvan boynundan asarlar, yeni ev inşa eden zaman barının bir köşesine koyarlar.

Bar (verimli) ağaçlarını mundarlamak olmaz, yoksa ondan insanlara zarar gelir.

Virgin dediğimiz şey ele ecinledi. Ecinneler adamı şer (akşama yakın) vakti ya sudan geçerken, ya eğilip su içerken ya ağaç altında vurur. Gece vakti ağaç altında beklenmez, yoksa adama cinlerin şerri dokunur.

Novruzda ağaçlar yatarlar. Çarşamba gecesi sular durur, tüm ağaçlar ise başını aşağı salıp yatar, sabah kalkarlar. Yılın-ayın son gecesi ağaçlar secdeye gidip su durur. Bu zaman ağaçlar doğru yere, toprağa serilirler (AZERBAYCAN MİTOLOJİSİ, 1988: 142,153,173,175).

KAYNAK

- i) Güller Rehini kızı, Nahçıvan Babek ilçesi doğumlu, ev hanımı, ilkokul mezunu, 73 yaşında.
- ii) Abbas İsa oğlu, Şerur ilçesi Çerçiboğan doğumlu, lise mezunu, 55 yaşında.
- iii) Abbas Hacıyev, Şerur ilçesi Karabağlar köyünde oturuyor, öğretmen, 57 yaşında.
- iv) Eyvazov Seyfeddin, İbrahim oğlu, Şerur ilçesi Tenenem köyünde oturuyor, öğretmen, 50 yaşında.
- v) Refik Babayev. Ordubad ilçesi Aşağı Aza doğumlu, gazeteci-yazar, 44 yaşında.
- vi) Eserova Humar Veli kızı, Şahbuz ilçesi Ken Şahbuz köyü doğumlu, 20 yaşında, üniversite öğrencisi.
- vii) Ferzeliyeva Sadakat Abaskulu kızı, Babek ilçesi Mehrem köyü, 22 yaşında, üniversite öğrencisi.

KAYNAKLAR

ATATÜRK, M. K.

1985

Söylev ve Demeçleri, c. 2, Ankara.

ARAZ, Rıfat

1995

Harput'da Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara.

DOERFER, G.

1965

Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, VViesbaden, 'Bd.2.

ERÖZ, Mehmet

1992

Eski Türk Dini ve Ale-vilik, Bektaşilik, İstanbul.

KALAFAT, Y.

1995

Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim

1980

Eski Türk Dini, Ankara.

ÖGEL, B.

ÖZEN, Kutlu

1996

RAHMETİ, R

TANYU, Hikmet

1985

YILDIRIM, Dursun

1991

1985

1987

Türk Mitolojisi.

Sivas ve Divriği Yöresin de Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas.

Uigurische Helkunde.

İslamıktan Önce Türk-lerde Tek Tanrı İnancı, İstanbul.

Göktürk Çağında Tanrı-mı Tanrılar mı Vardı?, IV. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Antalya.

Bilgamsı Desanı, Bakü.

Divanu-Lugat-it-türk, Ankara.